

Както теоретичните предпоставки, така и практическите форми на приложение на консултирането в детска възраст имат своята специфичност. Те са обусловени от самото развитие, от психическите особености в този възрастов период и от социалния статус на детето.

Трябва да се има предвид два аспекта, свързани с развитието на детето. Единият от тях се отнася до обстоятелството, че детето е индивид с все още недоразвита психична система, което го прави по уязвимо спрямо психотравматичните въздействия на средата. Другият аспект се отнася до обстоятелството, че детето е носител на потенциал, разгръщането на който в бъдеще е свързано с придобиването на все по-големи възможности – във физически и в личностен смисъл. Тези тенденции са естествено заложени, но е необходимо те да бъдат направлявани и социално стимулирани. Затова и консултирането в тази възраст, за разлика от други възрастови периоди, е с големи изгледи за успех, ако бъдат поставени реалистични цели. Водещо място имат методите за намаляване на тревожността, създаване на чувство на доверие и самоувереност и самоконтрол. Крайна цел е изграждането на здрави личностни основи, което означава, че наред с терапевтичното въздействие се провежда и възпитателно въздействие.

Друга особеност на детството е зависимостта от семейството и преди всичко от майката – във физически и психически план. Семейството често пъти е причина за преживяване на фрустрация и депресия, а негативната семейна атмосфера е източник на интрапсихични конфликти и невротично напрежение при детето. Последното най-често се проявява в амбивалентно отношение към родителя в преживяване на чувство на непълноценност, в случай на емоционална отхвърленост от родителя. В хода на развитието при правилни взаимоотношения между родителя и детето, ранната почти симбиотична зависимост намалява при едновременното формиране на личността, за да се премине през юношеския период в отношение на партньорство, основано на взаимно уважение и разбиране. Това развитие на връзката между родителя и детето към самостоятелност е свързано със силен емоционален обмен, конфликти, което е фактор за възникване на емоционални и поведенчески проблеми. В този смисъл консултативната работа трябва да е насочена, от една страна - към детето, за да се ликвидират невротичните симптоми и да се укрепи формиращата личност, а от друга – към семейната група, с която детето е по-силно свързано.

Във връзка с по-горе изложеното, често пъти се оказва, че истинската причина за емоционалните и поведенческите проблеми на детето е отношението и поведението на хората от непосредствената му среда – а именно родителите и учителите. Основна

задача на консултанта в този смисъл е да установи на кого принадлежи проблемът. Ако се окаже, че проблемът принадлежи на родителя или учителя, свързано с особеност на техния характер и неправилно от психологическа гледна точка поведение към детето, е необходимо консултантът да проведе известна консултативна дейност именно с тях. Базирайки на един основен принцип на консултативната дейност за това, че тя е доброволна, трябва да се изисква съгласието им за това.

Дори обаче да липсва “ясен проблем” в поведението и отношението на хората от най-близкото обкръжение на детето, поради обстоятелството, че последното се намира под непосредственото въздействие на това обкръжение, е необходимо да се проведе консултативна дейност с тях, най-често под формата на тренинг за учители и родители. Тази дейност е свързана с обучението им на определени умения при взаимодействието им с детето.

Основният въпрос при консултирането на деца е как от многото възможни терапевтични подходи и техники да се подбере най-подходящата за конкретното дете, коя ще бъде с най-висока ефективност? За да се отговори на този въпрос, е необходимо консултантът да се опира, както на собствените си наблюдения и знания, така и на информацията, получена от родителите, учителите и близките на детето. Тук обаче възникна друг въпрос. Доколко информацията, получена от тях, е достоверна и може ли да се опре на нея? Децата често не смятат, че имат трудности и проблеми, а биват насочвани към специализирана помощ от възрастните около тях. В такъв смисъл децата често не виждат смисъла от ползата от терапия, с което терапевта се натовазва с още една задача – да поддържа интереса на детето.

Друг аспект в консултативната дейност с деца е свързана с равнището на социална зрялост и психически особености на тази възраст. В предучилищна и начална училищна възраст при детето преобладава нагледно и емоционално обагрено възприятие на действителността. Когнитивните особености са ограничени, което ограничава и възможността от обучение на детето на техники, свързани с рационализация на опита, като напр. самонаблюдението. От друга страна, ограничеността на когнитивните способности увеличава ролята на внушението, превключването и емоционалното отреагиране като форми на въздействие. В този смисъл консултативната работа с деца в най-голяма степен се приближава до методите на психотерапия, в сравнение с консултирането в други възрастови периоди. В психологическото консултиране акцентът е върху словесното взаимодействие между консултанта и клиента, като психичните въздействия са адресирани главно към “разума”. Недоразвитостта на когнитивната сфера, както и ограничената способност за словесно изразяване при децата, налага при работа с тях да се заимстват методи, считани типични за психотерапията, адресирани към несъзнателната сфера и емоциите.

Основната цел на консултативната работа с деца е:

1. Решаване на конкретния проблем, което е свързано със снемане на симптомите;

1. Превенция по отношение на възможността от възникване на определен проблем, провеждане съобразно закономерностите на възрастовото развитие.

Основни принципи на психологичното консултиране:

- Първият принцип е, че едно и също събитие може да има различен смисъл и значение. Хората се травмират не само от самите събития и ситуации, а от значението, което им придават и ако това значение е негативно, се стига до негативни емоции. Всеки един емоционален отговор е резултат от интерпретацията на събитието. Ако интерпретираме една ситуация като загуба, ние ставаме депресивни.

- Вторият принцип е, че двамата /психолог и пациент/ винаги работят в сътрудничество. Когато имат емоционален проблем, хората мислят само по един начин, а консултативната психология предлага и алтернативни начини на мислене. Това обаче не означава, че личната интерпретация е погрешна. Не трябва да казваме, че пациентът ни мисли погрешно – тогава той ще се почувства още по-нещастен. Психологът трябва да му помогне да види и други начини на мислене – така пациентът ще започне да се освобождава от проблема си.

- В основата си третият принцип при психологичното консултиране включва разбирането, че “приеманията сами по себе си са ни полезни и не трябва да се махат – трябва само да бъдат по – гъвкави, а не ригидни. “Приеманията” /допусканията, които хората развиват в опита си, са полезни за момента, в който се формират. Но, когато те са ригидни и се фиксират, започват да пречат, защото при промяна на ситуацията, трябва да се промени и мисленето, а ригидните “приемания” пречат на тази промяна на мисленето.

- Четвъртият принцип в психологичното консултиране е, че всеки един от нас се ражда с определен ранг на поносимост и с определена степен на възможностите за

справяне.

- Четвъртият принцип в психологичното консултиране е за отношението на професионалиста – трябва да се мисли глобално, а да се действа локално, т.е., първо трябва да се направи всеобхватен анализ, за да се стигне до конкретния начин за помощ при конкретния проблем на конкретния човек.

Консултиране в ранно детство

В ранните години на детството от 2 – до 5 годишна възраст директните консултативни интерпретации по логически съображение не се прилагат. Консултирането, в случая, може да се разгледа като дейност, при която консултантът работи с трета страна, за да се подпомогне клиентът. Консултацията се провежда със значимите възрастни в живота на детето – каквито са родителите и учителите. Най-често консултативната дейност е под формата на обучение на родителите и учителите на определени умения за взаимодействието с детето, като това има за цел – създаване на позитивна среда на детето. Консултацията може да се реализира на няколко равнища:

ü **Индивидуална консултация** – при нея се консултират определен брой индивиди, за които е най-висока вероятността да влияят върху развитието на определеното дете. Това може да бъде родителят или учителят на това дете.

ü **Групова консултация** – при нея се консултира група от индивиди, които са в пряка връзка с контингент от множество клиенти. Най-често тази консултация е свързана с обучението на учители за подобряване на уменията им за осъществяване на позитивни човешки взаимоотношения, доколкото те с поведението си влияят върху множество ученици.

ü **Институционална консултация** – при нея се консултират директорите на институции /каквото е училището/, които обслужват множество клиенти /ученици/.

Консултативния процес протича на следните етапи:

ÿ **Подготвителен етап** – на този етап се изясняват ценностите, потребностите, целите по отношение на “значимите възрастни” и институциите, които са свързани с деца. Също така се предлага, от страна на консултанта, една операционална дефиниция на консултацията като дейност.

ÿ **Осъществяване на връзка** – на този етап се осъществява консултативно взаимоотношение. Също така излага се и настоящия проблем.

ÿ **Събиране на информация** – този етап е свързан с изясняване на проблема.

ÿ **Дефиниране на проблема** – на този етап се използва информация за оценка на ситуацията за оценка с цел определяне на целите за промяна.

ÿ **Определяне на възможностите за разрешаване на проблема** – на този етап се анализира и систематизира информацията с цел намиране на най-доброто решаване на проблема.

ÿ **Изпълняване на план от страна на клиента.**

ÿ **Оценка** – на този етап се извършва:

- **оценяване на процеса** – свързано с мониторинг на текущата дейност /напр. как учителите прилагат на практика ново придобитото в консултацията умение/;

- **оценяване на резултатите** – свързано с отчитане на крайния резултат /напр. дали прилагането на ново придобитото умение от учителите довежда до разрешаване на проблема/. Ако крайните резултати показват, че проблемът не може да се разреши, по този начин консултативната дейност “се връща” на етап на дефиниране на проблема, и там този проблем се предефинира. След това консултацията преминава през всички следващи етапи до последния, на който отново се прави оценка на резултата.

Консултиране в средният период на детството

Средният период на детството обхваща възрастта между 5 и 9 години. За повечето хора е трудно да си представят, че деца в тази възрастова група имат съвсем реални проблеми, които влияят върху развитието им, защото за детето – “Мен ме обиждат” и “Нямам приятели”, е също, както е за възрастните – “Не ме уважават” и “Чувствам се самотен”.

Установено е, че децата в този период изпитват трудности по отношение на четири области:

ü **училище** - /напр. проблем може да бъде трудния учебен материал/;

ü **семейство** - /напр. проблем може да бъде емоционална пренебрегнатост от страна на родител/;

ü **интерперсонални отношения** - /напр. проблем може да бъде страх да се говори с хора/;

ü **аз-а** - /напр. проблем може да бъде чувството на физическа, социална или

личностна неадекватност/.

Играта като основен метод на консултиране в средния период на детството.

Играта е основната дейност на детето. Функцията и в обикновения живот е свързана с това, че детето:

ÿ “влиза” в интерперсонални взаимоотношения с други деца или възрастни, което оказва влияние върху психо-социалното му развитие;

ÿ отреагира своите чувства, защото в свободната игра, то може да изрази всички свои преживявания, като извърши поредица от независими действия;

ÿ самоизразяване / при невъзможност за вербална експресия, поради ограниченост на когнитивни и вербални средства на тази възраст/, тъй като играта “разполага” със средства за предаване на мисли и чувства;

ÿ проективно изразява чувства, които не осъзнава;

ÿ справя се с вътрешните конфликти, като проигравайки ги, използва символи, които дори то самото не разбира. Така то реагира на процеси във вътрешен план, чийто корени са в безсъзнанието;

ÿ чрез използването на конкретен предмет като символ на нещо друго се научава да се справя с трудностите, като се ангажира в самоизследване.

Консултантът използва играта, защото тя е определен начин за самоизразяване. Тя е естественото за детето средство за комуникация. “Манипулирайки с играчките, детето може да се разкрие по-адекватно, отколкото да изрази с думи, как се отнася към себе си, към значимите възрастни и събития в своя живот. В играта физическите, умствените и емоционалните качества на детето се включват в творчески процес.

Консултирането чрез игра е динамична система на междуличностни отношения между детето и консултанта, който осигурява на детето игрови материал и създава психологически безопасна атмосфера, в която детето може да изрази и изследва собственото си Аз.

В консултацията от най-голямо значение е функцията на играта, свързана с това, че детето може да изрази чувства, да изследва отношение, когато за това не достигат вербални средства. Признава се обаче, че консултацията не трябва да се свежда само до вербална експресия и да се отричат другите форми на експресия – каквато е тази, свързана с дейността.

Играта е символичен език за самоизразяване на детето, като разкрива какво чувства то, как реагира на онова, което е преживяло, какви са желанията му, потребностите му, както и особеностите на аз-концепцията.

Друга важна функция на играта в консултацията е, че в нея детето, използвайки играчки, може да направи онова, което в други ситуации би предизвикало неодобрението на възрастните. Тази независимост в действията му довежда до възникване у детето на чувства на контрол над ситуацията, което съдейства за това то да организира вътрешния си свят. В играта детето разкрива минали преживявания, “разтваряйки” ги в нови възприятия и нови модели на отношения, като по този начин то непрекъснато се преоткрива, преразглеждайки своя аз-образ, своите възможности и измененията в отношенията си със света.

В играта изтъква Фройд, детето създава свой собствен свят, наситен с емоции. В играта детето може да направи това, което не може да направи в реалността: да изрази своя страх, безпокойство, гняв, омраза, ревност, мечти... Когато детето преживява своята слабост, то не би искало да сподели тази слабост с другите, но в играта то би

могло да изрази тази слабост по различни начини.

Трябва да се отбележи, доколкото светът на детето е свят на действия, то играта в консултацията дава възможност на консултанта да надникне в този свят.

Цели на игровата консултация

При подхода на консултиране, свързан с центрираност върху детето, фокус на третиране е по-скоро личността на детето, а не толкова неговият проблем, като основно внимание се отделя на това, то да стане по-адекватно като личност, справящо се с текущите и евентуални бъдещи проблеми. В този смисъл, съобразно този подход на консултиране целите на играта са насочени към това то:

- ÿ да развие по-положителна аз-концепция;
- ÿ да стане по-отговорно в действията и постъпките си;
- ÿ да стане по-самоуверено;
- ÿ да изработи способност за самоприемане;
- ÿ да придобие способност за самоконтрол;
- ÿ да развие вътрешен източник на оценка;

• да развие сензитивност към процеса на преодоляване на трудности;

• да развие вяра в себе си;

В този смисъл консултантът не трябва да се явява в ролята на авторитет, който да решава, какво е добро за детето и какво детето трябва да мисли и чувства. В противен случай детето ще бъде лишено от възможността да открие собствената си сила и потенциал. При такъв подход, за да бъде игровата консултация успешна, не е необходимо да се посочва, че има проблем.

Резултати на играта в консултацията.

Основното, което придобиват децата в игровата консултация, не се отнася до когнитивната сфера, а по-скоро до преживяването, интуитивното познание за себе си. Могат да се изброят няколко основни резултата на игровата консултация:

• Детето се научава да уважава себе си, доколкото чувства уважението на консултанта.

• От реагирайки чувствата си в присъствието на възрастния, който ги приема, детето се учи на разбирането, че тези чувства могат да бъдат приети.

• Доколкото тези чувства се изразяват открито, те престават да бъдат толкова интензивни, и детето се научава да ги управлява.

ÿ Детето се научава да поема отговорност за постъпките си, което е трудно да стане в общуването с родителите, които обикновено правят нещата вместо него, лишавайки го от възможността да почувства, какво е да отговаряш за постъпките си.

ÿ Детето се научава да приема себе си на емоционално равнище, чувствайки, че не е необходимо да бъде друго, срещайки се с отношението на безусловно приемане от страна на консултанта.

ÿ Детето се научава при сблъсък с проблем, който преди това е предизвикал тревога да използва вътрешния си потенциал и да подхожда към него творчески.

Консултиране на деца в предучилищна възраст

Пред юношеството или късният период на детството се простира между 9 – 12 годишна възраст. В тази възраст връстниците започват да стават много важни, като основна тема на развитието стават интерперсоналните отношения. Това е времето, в което децата започват да експериментират със способността да мислят по-концептуално и да експериментират с идеи.

Терапията чрез рисунка се основава на идеята, че когато детето насърчено да изрази своите чувства и вярвания в рисунката, това може да има развиващ ефект. Тази терапия включва четири цели: катарзис, самопознание, комуникация, умение.

Катарзисът е идея, която се изразява в това, че обективирането на подтиснатите чувства има терапевтичен ефект. Напр. дете, което изразило своята злоба и прикриване на враждебност към своя по-малък брат в рисунките, успява да се освободи от напрежението, породено от отрицателни чувства.

Самопознанието изразява идеята, че рисуването дава възможност на детето да разбере своите чувства и да преодолее объркаността. За децата, които не могат словесно да изразят своите чувства, обективизирането им в рисунката е особено подходящо.

Комуникацията отразява ситуациите, в които децата не желаят да говорят за своите чувства. Децата могат да страдат, да преживяват болката от насилието, да изпитват срам и ужас, когато трябва да говорят за теми табу, да не могат да намерят подходящите думи, за да придадат своите преживявания. Те могат да се страхуват да не бъдат наказани и за това да мълчат. Децата, на които им е било забранявано да говорят, много по-лесно изразяват своите преживявания в рисунките.

Умението отразява идеята, че след като детето започне да пресъздава определени преживявания, то ще придобие опит, който ще му помогне да постигне контрол върху тях.

Подходящо средство, с което може да се използва в консултацията в този възрастов период, е изкуството, по следния начин:

ÿ Изкуството има когнитивна функция, доколкото изисква детето да мисли, преди да действа, като използва своето знание, синтезирайки различни сетивни елементи в един интегриран продукт като картина или скулптура.

ÿ Изкуството е способ за осмисляне на действителността от детето, доколкото неговото мислене е по-конкретно и по-образно от това на възрастния.

ÿ Изкуството съответства на тенденцията за самоизцеление на детската психика, която посредством реорганизация на обкръжаващото пространство се стреми "творчески" да отговори на проблемите.

ÿ Изкуството има диагностична функция. В изобразителния процес детето проектира своите чувства, мисли и отношения.

ÿ Изкуството е начин за самопознание на детето. Обясненията на консултанта, свързани с продукта на неговата художествена дейност му дава възможност да осъзнае подтиснатите аспекти на своя Аз, докато постепенно не придобие способност да ги признава в себе си.

ÿ Изкуството е средство за самоизразяване на детето, когато не му достигат вербални средства за това.

ÿ Изкуството е его-подкрепящо, защото е иницирано и контролирано от Аз-а.

ÿ Сътвореният артистичен продукт на изкуството води до удовлетворение, а от там и до чувство за собствена стойност.

ÿ Изкуството служи, за да се създаде работно взаимоотношение със силно резистентни и невербални деца.

ÿ Изкуството довежда до катарзис на враждебните чувства на социално-приемлив начин. Децата често се държат физически и психическо агресивно, просто защото не са научили още алтернативен начин за освобождаване на напрежението.